

Heikki Ylikangas suomalaisen historiantutkimuksen ravistelijana

Arvio teoksesta Ylikangas, Heikki: *Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen.* Art House. Helsinki 2015. 256 s. ISBN 978-951-884-548-8.

Petteri Impola

Pitkän ja ansiokkaan historiantutkijanuran tehnyt emeritusprofessori Heikki Ylikangas paaluttaa uusimmassa kirjassaan nimellisesti historiantutkimuksen yleisiä käytänteitä, mutta ennen kaikkea omaa tutkijanuraansa. Vaikka kirjan otsikko on muotoiltu kansainvälisten metodioppaiden muotoon, ei kyse ole tenttikirjaksi soveltuvasta historiantutkimuksen teorioiden ja menetelmien yleisteoksesta. Kirjassa ei käydä keskustelua kansallisen tai kansainvälisen historianfilosofisen kirjallisuuden kanssa, eikä lähdeluettelosta löydy kuin Ylikankaan omaa tuotantoa. Kyseessä onkin löyhästi metodioppaan muotoon kirjoitettu esseemäinen yhden miehen pohdinta historiantutkimuksen luonteesta ja tilasta, eritoten Suomessa. Teoksen ytimessä on muistelmanomaisesti Ylikankaan oma historiakäsitys ja sen vaiheittainen muotoutuminen.

Kirjaa ei siksikään voi pitää metodioppaana, että se herättää enemmän kysymyksiä kuin antaa niihin vastauksia. Monipuoliseen tutkijanuraansa vankasti tukeutuen Ylikangas pohtii keskeisiä historianfilosofisia, mutta ennen kaikkea käytännön tutkimustyöhön liittyviä teemoja. Tarkastelu on terävää, eri vaihtoehtoja punnitaan, mutta useimmiten palataan lähimmäksi sitä johtopäätöstä, joka kuvaa parhaiten Ylikankaan omia valintoja tutkijana. Käsiteltyjä teemoja ovat muun muassa objektiivisuus, kysymykset historiantutkimuksesta tieteenä ja historiatiedon soveltamisesta, erilaiset tulkinnat, tulkintojen eheys, tulkinnan ja totuuden suhde sekä avainlähteet. Ylikangas kuvaa myös erilaisia historiantutkimuksen koulukuntia, erityisesti niitä, joihin suomalaiset historiantutkijat ovat hänen mukaansa jakaantuneet viime vuosikymmeninä. Omien kokemustensa äänenpainolla Ylikangas pystyy kertomaan sellaisistakin tutkijaa kohtaavista haasteista, joista nuoria tutkijoita valistetaan harvemmin maisteri- ja tohtoriseminaareissa. Teoksessa luodetaan eritoten mennyttä, mutta toisaalta herätetään aiheellisia kysymyksiä historiantutkimuksen tulevaisuudesta.

Historiantutkimuksen keskeisten avainkohtien ja koulukuntien käsittelyssä lukijan kannalta ongelmalliseksi muodostuu ajoittain se, että niitä käsitellään teoksessa vuosikymmeniä vanhoihin käsitteisiin ja näkökulmiin. Esimerkiksi singularisoivan ja generalisoivan tutkimusmenetelmän kohdalla ajaudutaan jo lähes sata vuotta vanhaan keskusteluun. Historiantutkimuksen pääsuuntaukset Ylikangas puolestaan jakaa nykynäkökulmasta varsin väkivalloin idealistiseen ja materialistiseen. Tässä rytäkässä Ylikangas muun muassa lukee kulttuurihistorian osaksi idealistista koulukuntaa, suorastaan aatehistorian alakategoriaksi. Niin sanotut uudet historiat (psyko-, mentaliteetti- ja mikrohistoria) taasen näyttäytyvät kummallisina väliinpuotoajina materialismin ja idealismin välissä, ollen jopa lähellä sattumaan ja jossitteluun pohjaavia tulkintoja. Lisäksi Ylikangas puhuu naishistoriasta, vaikka sukupuolihistoria olisi kuvaavampi käsite. Aluksi Ylikankaan käymän monologin ja käsitteistön vanhakantaisuus hämmentää. Toki menneisyyden oppikiistat on syytä tuntea, mutta kirja avautuu lukijalleen huomattavasti antoisampana, kun oivaltaa ettei sitä kannata lukea metodioppaana, vaan kriittisenä pohdiskeluna ja Ylikankaan omaa tutkimamista ja -uraa kuvaavana teoksena.

Yhden totuuden maa?

Viimeistään kirjan puolesta välistä eteenpäin lukijalle paljastuu, että kirjoitus menetelmistä ja historian luonteesta on pohjustusta kirjan loppupuolen kuvaukselle Suomen historian nykytilasta ja ennen kaikkea Ylikankaan omalle viimeaikaiselle kiinnostukselle tutkia politiikkaa ja sotia. Oman tutkijanuransa alkuvaiheita myötäillen Ylikangas kuvaa ensin materialistisen lähestymistavan keinoksi päästä lähemmäksi todellisuutta, kun taas idealistinen aatehistoria käsittelee hänen mielestään vain heijastumia materialistisesta maailmasta ollen siten vähempiarvoista. Seuraavaksi Ylikangas tarjoaa taloutta tärkeimpänä tapahtumia selittävänä tekijänä. Lopulta talouttakin ratkaisevammaksi ihmiskunnan historiassa Ylikangas nostaa politiikan ja sodat politiikan välineenä, sillä ”historia on ennen muuta poliittisten päätösten historiaa sodat tavoitteiden välineinä näihin päätöksiin sisällyttäen” (s. 131). Ennen kaikkea Ylikangas korostaa arkojen aiheiden, kuten sisällissotien (vuoden 1918 sota, nuijasota), toisen maailmansodan aikaisten päätösten ja Suomen poliittisen lähihistorian kriittisen tutkimuksen erityistä tarpeellisuutta.

Ylikankaan mukaan Suomesta on tullut yhden totuuden maa, jossa erilaisille tulkinnoille ei ole sijaa, vaikka ne olisi perusteltu eheästi laajaan lähdeaineistoon tukeutuen. Ylikangas luonnehtii, että Suomessa hallitsee perinteisiä oppisuuntajakojakin vahvemmin kansallismielinen, sinivalkoinen, aikalaispäättäjien (sodan aikaisten poliitikkojen) ja itänaapurin asemahdin pelon muovaama aatehistoriapainotteinen ”kansallisidealistinen koulukunta” (s. 99). Tuo yhden totuuden koulukunta tyrmää uudet tulkinnat ja muovaa vääristynyttä historiakuvaava koulukirjojen sivuille asti. Poliittisen historian ja sotahistorian kriittisen tutkimuksen tulisi Ylikankaan mielestä olla vastavoima aikalaispäättäjien luomalle historiakuvalle, jota tutkijat ovat tähän asti vahvistaneet ainoana totuutena. Ylikangas kuuluttaakin tutkijoilta arkojen aihepiirien käsittelyä, halua ja kykyä puhua asioista sellaisina kuin ne ovat ja rohkeutta osallistua tiukkaan debattiin niin tiedeyhteisön sisällä kuin laajemminkin yhteiskunnassa. Näin tutkijoiden tulisi ottaa kantaa ajankohtaistenkin poliittisten päätösten todellisiin syihin ja seurauksiin.

Sen lisäksi että ammattitutkijoilla on taipumus ylläpitää ainoita hyväksytyjä totuuksia Suomen historian käännekohdista, Ylikankaan mukaan tulenarkoja aiheita on viime aikoina suorastaan vältelty. Etenkin 1990-luvulta nykyhetkeen ulottuu Ylikankaan mielestä ajanjakso, jolloin tutkijat ovat tietoisesti karttaneet kaikista tärkeimpiä poliittisia aiheita. Ylikangas näkee tähän syynä tutkijoiden kokeman pelon valita sellaisia aiheita, joiden myötä he saattaisivat joutua tulkinnallisiin kiistoihin. Toisekseen Ylikangas pitää syynä myös sitä, että väitöskirjojen ohjaajat saattavat tohtorikoulutettavia turvallisempien, mutta samalla vähemmän tärkeiden aiheiden pariin. Tässä yhteydessä pakopirteinä kiistoilta näyttäytyvät etenkin suuntautuminen yleiseen historiaan ja varhaisempiin aikoihin (antiikki, keskiaika, varhaismoderni aika). Samaan kastiin Ylikangas lukee osittain myös niin sanotut uudet tarinat, joissa eliitin ja ratkaisevien sotien sijaan on ajautettu tutkimaan vähemmän tärkeää rahvaan arkea. Kehityskulkua Ylikangas todistelee esimerkiksi väitöskirjojen määrän ja niiden aiheiden muutoksella 1960–2005; yleinen historia on kasvattanut suosiotaan suhteessa Suomen historiaan, samoin varhaisempien aikojen tutkimus ja ”aatehistoriapainotteinen kulttuurihistoria” (s. 170) suhteessa poliittiseen lähihistoriaan (ks. myös Kangas, Hietala & Ylikangas 2009).

Ylikankaan huoli yhden totuuden Suomesta on aiheena mitä tärkein. Pienessä maassa on perusteltua esittää huoli siitä, että erilaisten tulkintojen raikkaat tuulet saattavat olla toisinaan harvassa. Tähän vaikuttaa eittämättä myös kielikysymys. Suomeksi kirjoitettu lähdeaineisto ei altistu samassa mittakaavassa laajalle kriittiselle tutkijakunnalle kuin esimerkiksi englannin- tai saksankielinen aineisto. Myös problematiikka tutkimusrahoituksen ja poliittisen päätöksenteon suhteesta on aina ajankohtainen, kuten tutkimuksen läpinäkyvyys ylipäättään. Aihepiirin tärkeydestä johtuen on kuitenkin harmillista, että Ylikangas itse puhuu itsensä paikoin pussiin. Esimerkiksi ammattitutkijoiden kansainvälistymisen Ylikangas tulkitsee paoksi suomalaisille aroista aiheista. Kansainvälistymisen hän mieltää erityisen suomalaisena ilmiönä, jota ei ole muka havaittavissa samassa mittakaavassa muiden maiden historiantutkijoiden piirissä. Tässä kohdin asiat voi nähdä myös toisin. Esimerkiksi uusien historioiden synty 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä on ollut kansainvälinen ilmiö, johon moni suomalainenkin tutkija on varmasti lähtenyt mukaan puhtaasti tieteellisin perustein, eikä Suomen poliittista historiaa paeten. On myös huomioitava, että vaikka sotien syiden ja seurausten ymmärtäminen on tärkeää, niin nykykontekstissa olennaiseksi nousee historiantutkijoiden kyky pystyä välittämään kansalaisille ja päätöksentekijöille tietoa uudella tavalla jäsentyneistä teemoista. Nämä aihealueet ovat usein vielä erityisen globaaleja, kuten maailmantalous, (epä)tasa-arvo ja monikulttuurisuus. Näillä tutkimuskentillä Suomi itsessään on vain kuriositeetti, kun monimutkaisia ilmiöitä on pystyttävä aidosti ymmärtämään vähintään Euroopan mittakaavassa.

On myös sangen ristiriitaista, että Ylikangas toisaalta näkee kansainvälistymisen pakona Suomessa käytävästä keskustelusta, mutta toisaalla muistuttaa, että juuri ulkomaiset suomen kielen taitoiset tutkijat ovat olleet niitä, jotka esimerkiksi talvi- ja jatkosotaa koskien ovat kyenneet tai uskaltaneet ravistelemaan väitettyä yhden totuuden historiaa. Ylikangas myös soimaa suomalaisten taipumusta nähdä oma menneisyys kovin ainutlaatuisena ja esittää itse esimerkkejä, kuinka monet Suomessa tapahtuneet asiat ovat tapahtuneet aikalaisilmiönä myös muualla. Eikö tämä jo vaadi

jonkinlaista kansainvälistä tutkimusotetta ja eri kulttuurien ja valtioiden syvällistä ymmärrystä? Eikö yleistä historiaa voida pitää tärkeänä linkkinä suhteutettaessa Suomen historiaa kansainvälisiin tapahtumiin ja ilmiöihin? Toki Ylikankaan kirjoituksen voi ottaa myös perusteltuna haasteena sille, onko kansainvälistyminen itseisarvo sinänsä, ja pitäisikö kansainvälisyyttä korostaa vain silloin kun aihe ja kulloinenkin teema sitä todella vaativat. Olipa kansainvälistymisestä ja siihen ohjaavista rahoitusmalleista mitä mieltä hyvänsä, ei nuoria tutkijoita voi professori Maria Lähteenmäen kirja-arviota lainaten syyttää ainakaan laiskuudesta sillä he ”eivät pelkää haasteita, tekevät valtavasti töitä, opiskelevat kieliä ja suuntaavat katseensa jo lähtökohtaisesti kansainvälisille keskusteluareenoille Suomen pienen tutkijayhteisön sijaan” (Lähteenmäki 2015, 54).

Entäpä Ylikankaan kritiikki tutkijoiden pakenemisesta varhaisiin aikoihin ja yhteiskunnan alatasojen historiaan? Väitöskirjojen määriin viittaamalla Ylikangas osuu oikeaan varhaismodernin ajan, etenkin 1600- ja 1700-lukujen, suosista aihevalinnoissa kahden viime vuosikymmenen aikana, mutta argumentointi olisi vaatinut myös kyseisten väitöskirjojen sisällön tarkempaa analyysia. Näin Ylikangas sivuuttaa täysin sen, että 1990-luvun alusta alkaen tehty väitöskirjatasoinen varhaismodernin ajan, ja vielä vanhempienkin aikojen, tutkimus on keskimääräisesti ollut hyvätasoista, paljon uutta tietoa ja näkökulmia tuottavaa. Ainakin niissä on Ylikankaan itsensä peräänkuuluttamalla tavalla uskallettu väittää jotain. Osa tutkijoista on yltänyt tähän armottoman kattavalla lähdeöskentelyllä, osa uusien historioiden tarjoamien uusien (kansainvälisten) menetelmien ja teorioiden avulla, osa kohdistamalla huomionsa politiikan, eliitin ja sotien ulkopuolelle ihmisten arkeen ja osa näitä kaikkia yhdistellen. [1]

Vihapuheesta uusiin mahdollisuuksiin

Vaikka Ylikangas katsoo kirjassaan paljon menneeseen, hän osoittaa olevansa myös ajan hermolla kirjoittaen yhden luvun verran vihapuheesta ja internetistä. Aihepiiri on tutkijoiden kannalta tärkeä jo nyt ja yhä enenevässä määrin tulevaisuudessa. Kirjan tyylille uskollisena Ylikangas myöntää internetin sisältävän paljon hyvää, mutta keskittyy tekstissään silti kärkevästi vain sen negatiivisiin puoliin. Ylikangas vuodattaa internetin anonyymeistä huuteliijoista, jotka vahingoittavat henkisesti tutkijan itsensä lisäksi pahimmassa tapauksessa tämän lähimmäisiä. Lainkaan väheksymättä Ylikankaan tai kenenkään tutkijan sosiaalisessa mediassa osakseen saamaa kritiikkiä tai suoranaista vastenmielistä vihapuhetta, olisi verkkokirjoittelu kuitenkin mahdollista kääntää positiiviseksi mahdollisuudeksi. Anonymiteettia suosiville kommenttipalstoille on nimittäin olemassa vaihtoehtoja: monet palvelut kuten Facebook, Twitter tai viralliset tutkijasivustot perustuvat oikealla nimellä kirjoittamiseen tai ovat jopa suoranaisia tutkijaprofiileja. Eikö nimetöntä asiattomuutta estääkseen tutkijoiden kannattaisi aktivoitua, ja siirtää omalla esimerkillään keskustelua sivustoille, joissa uskottavat kommentit olisi säännönmukaisesti omalla nimellä tai peräti tutkijaprofiililla jätettyjä? Tämä lisäisi tieteellistä keskustelua, ulospäin suuntautuvaa yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja ehkäisisi vihapuhetta. Avoimessa internet keskustelussa tutkimukset myös herkemmin altistuisivat ulkomaisille kriittisille kommentoijille. Toki on jokaisen oma ja kunnioitettava valinta, haluaako internetissä esiintyä yksityishenkilönä vai tutkijana.

Vihapuheen voi myös tulkita reaktiiviseksi. Varmasti Ylikankaaseen itseensä kohdistunut kritiikki ja täysin asiaton vihapuhe ovat toisinaan jopa pelonomaista reaktiota siihen, että Ylikangas on omilla tulkinnoillaan pystynyt horjuttamaan vanhaa ja totena pidettyä. Eikö hän tällöin ole pystynyt kylvämään epäilyksen siemenen myös kriitikoihin itseensä ja lisäämään painetta siitä, että heidän olisi sittenkin syytä harkita vanhojen tulkintojen uudelleenavaamista? Ihannetilanteessa virallisten tieteellisten foorumeiden rinnalla sosiaalinen media tarjoaa väylän juuri Ylikankaan itsensä peräänkuuluttamille vaihtoehdoille tulkinnoille. Eikö tutkija ole alttiimpi päivittämään mahdollisesti virheellisiä ja jämähtäneitä päätelmiään, kun sosiaalisen median kautta uudet vaihtoehdot tulkinnot ovat aiempaa useammin ja avoimemmin esillä? Internet, sosiaalinen media ja digitalisaation vielä tuntemattomat muodot ovat joka tapauksessa osa tulevaisuutta, joita tutkijoiden täytyy haasteista huolimatta oppia hyödyntämään.

Kaikkienensa kirjaa voi suositella Suomen historiasta ja suomalaisesta historiantutkimuksesta kiinnostuneille. Se haastaa kokeneet ammattitutkijat, mutta on samalla riittävän ymmärrettävästi kirjoitettu historian harrastajille. Ylikankaalla on rohkeus herättää keskustelua ja ajatuksia juuri niistä aiheista, jotka ovat tutkijan ammatin arassa ytimessä. Lisäksi Ylikangas kykenee kuvaamaan niitä tiedostettuja ja tiedostamattomia haasteita, joita jokainen historiantutkija kohtaa työssään. Olennaista ei ole se, onko asioista kirjan luettuaan Ylikankaan kanssa samaa mieltä. Teemat ovat kuitenkin sellaisia, että jokaisen itsensä vakavasti ottavan tutkijan täytyisi osata suhteuttaa oma tutkimustyönsä niihin tavalla tai toisella. Kirjaa kannattaakin käyttää peilinä, jota vasten heijastelee omia näkemyksiään ja kokemuksiaan. Kirja on jo herättänyt ansaitusti keskustelua useissa tutkijoiden tekemissä analyttisissä kirja-arvioissa [2], sekä internetin keskustelupalstoilla. Keskustelua siis käydään, mikä lienee Ylikankaankin pohjimmainen toivomus – pysyköön se asiallisena ja rakentavana, kukin omia nimiä käyttäen.

FM Petteri Impola on Suomen historian tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Viitteet

[1] Esimerkiksi professori Petri Karonen on *Historiallisen Aikakauskirjan* katsauksessa analysoinut systemaattisesti Suomessa tehtyä Ruotsin ajan tutkimusta ja sen rahoitusta vuosina 1980–2009. Karonen mainitsee perustellusti uutta tietoa ja ennakkoluulottomia väittämiä tuottaneiksi sekä teoreettisesti ja menetelmällisesti antoisiksi väitöstutkimuksiksi monien muiden joukosta seuraavat: Villstrand 1992, Katajala 1994, Ojala 1999, Koskivirta 2001, Matikainen 2002, Eilola 2003 ja Lahtinen 2007. (Karonen 2010, 486.) Myös vuosina 2010–2016 julkaistujen Ruotsin ja Suomen varhaismodernia aikaa käsittelevien suomalaisten väitöskirjojen joukosta löytyy useita menetelmien, teorioiden kuin myös aiempaa konsensusta ravistelevien näkökulmien osalta puhuttelevia väitöskirjoja. Vain yhtenä esimerkkinä mainittakoon

Hanna Kietäväinen-Sirénin väitöskirja, joka 1600-luvun rakkautta tutkivana näyttäytyy Ylikankaan asettamin kriteerein pakona kaukaisten aikojen vähemmän tärkeään sosiaali-, kulttuuri- ja tunnehistoriaan. Kyseinen väitöskirja on kuitenkin mainio esimerkki tutkimuksesta, joka pystyy tarttumaan vaikeasti tutkittavaan, mutta yleismaailmallisesti kiinnostavaan ja koskettavaan aiheeseen, ollen siten merkityksellinen. (Kietäväinen-Sirén 2015.)

[2] Ylikankaan teoksesta kirjoitettuja sisältörikkaita kirja-arvioita ovat muun muassa Hyrkkänen 2015, Karppinen-Kummunmäki 2015, Lähteenmäki 2015 ja Peltonen 2015.

Kirjallisuus

Eilola, Jari. 2003. *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hyrkkänen, Markku. 2015. Heikki Ylikankaan historiakäsitys. Kirja-arvio Heikki Ylikankaan teoksesta Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen. *Historiallinen Aikakauskirja* 113, 4: 433–441.

Kangas, Sini, Marjatta Hietala & Heikki Ylikangas toim. 2009. *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.

Karonen, Petri. 2010. Ruotsin ajan tutkimuksen nykytila ja resurssit. *Historiallinen Aikakauskirja* 108, 4: 481–489.

Karppinen-Kummunmäki, Henna. 2015. Onko Suomi yhden historiallisen totuuden maa? Kirja-arvio Heikki Ylikankaan teoksesta Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen. *Agricola historiaverkon kirja-arvostelut* 16.6.2015.
<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=3814> [haettu 1.6.2016]

Katajala, Kimmo. 1994. *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*. Historiallisia Tutkimuksia 185. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kietäväinen-Sirén, Hanna. 2015. *Eriytynyt ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Jyväskylä studies in humanities 245. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Koskivirta, Anu. 2001. ”Sisäinen vihollinen”. *Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Helsinki.

Lahtinen, Anu. 2007. *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. Bibliotheca Historica 108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lähteenmäki, Maria. 2015. Ylikankaan testamentti. Kirja-arvio Heikki Ylikankaan teoksesta Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen. *Tieteessä tapahtuu* 33, 3: 53–56.

Matikainen, Olli. 2002. *Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Bibliotheca Historica 78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ojala, Jari. 1999. *Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla*. Bibliotheca Historica 40. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Peltonen, Matti. 2015. Muistelmat metodikirjan muodossa. Kirja-arvio Heikki Ylikankaan teoksesta Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 80, 3: 303–304.

Villstrand, Nils Erik. 1992. *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Åbo: Åbo Akademi.